کاریگەریی دەستە و گرووپ لەسەر دەوڵەت لای ئیبنو خەلدوون

لە عەرەبییەوە: مستەفا سەعید عەلی (کەلار)

بیـردۆزەی ئیـبنو خـەلدوون بۆ دەوڵـەت بیـردۆزەیەکی ئەندامییە، واتە وەک گیاندارێک لە دەوڵەت دەڕوانێت، کـە لە دایک دەبێت و بەقـۆناغی منداڵی و پیـری و کـەنەفت بووندا تێـدەپەڕێت و دوای ئەوە دەمـرێت. لای ئیبنو خەلدوون هیچ دەوڵەتێک نەمر نییە.

بەو بیـردۆزەیەی ئیـبنو خـەلدوون دەوترێت بیـردۆزەی ساتەدەم (چەرخ) کـە هەر چەرخـێکی دەکـاتە چل سـاڵ، شـتێک کـەمـتر، یان زیاتر. بەدیدی ئیـبنو خـەلدوون هەر دەوڵەتێک لە سێ چەرخ پێکدێت:

- چەرخی دروسـتـبـوون، یان چەرخی دەشـتـەکی (کۆچەری).
- چەرخی گەشەکردن، یان چەرخی دەوڵەت.
- چەرخی لەناو چوون، یان چەرخی داڕووخان.

کـۆمـەڵگە لای ئیـبنو خـەلدوون سـەرەتا بەشـێـوەی (دەشـتـەکی) دەست پێ دەکـات، دەشـتـەکـیی لای ئیـبنو خەلدوون، بریتییە لە کۆمەڵە مرۆڤێک، کە لەسەر پارچە زەوییەک دەژین، نە حکوومەت و نەیاسایان نییە، بۆیە بەهێـزەکـان بە زۆری زۆرداری فەرمـانڕەوایی بێ هێـزەکـان دەکەن. بەم حوکـمکردنە، جەور و سـتـەم لە نێو خـەڵکدا دروست دەبێت و زۆرێک لە مـافـەکـان پێـشـێل دەکـرێن و دەفـەوتێن. ئەو کـات پێـویست دەکـات حکوومـەتێکی بەهێـز بێـتـە ئاراوە کـە خـاوەن یاسایەکی تایبـەت بێت و یاسـا بەسـەر هەمـووانـدا وەک یەک جـێـبـەجێ بکات و کۆمەڵگە ڕێک بخات و ستەمکاری نەهێڵێت.

کـاتێک ئەو دەوڵەتە دروست بوو کـە ئیـبنو خـەلدوون پێی دەڵـێت (بەسـاڵاچوو)، ئەو کـات داوای گـۆڕینی کـۆمـەڵگەو هێنانەکـایەی ژیانێکی تازە دەکـات. ئەو بە سـاڵاچووە دەشـێت پێـغـەمـبـەرێکی بانگخـواز بێت بۆ ئایینێکی تازە، کـە ئیـمـانداران لە دەوری کـۆبنەوەو دەسـتـەو گرووپی بۆ پێکبێنن، یان سەرۆک هۆزێک بێت،

کـوڕانی هۆزەکـەی لە دەوری کـۆ ببنەوەو دەسـتـەو دایەرەیەکی بۆ پێکبێنن، یان دەشێت بانگخوازێک بێت داوای چەسـپـاندنی یاسـاو دادپەروەری بکات و ئەو کـەسـانەی بڕوایان بە بیـرۆکـەکـەی هەیە، لەدەوری گـرد ببنەوەو دەستەو گرووپ، یان حزبێکی بۆ پێکبێنن.

(تیـرەگـەرایی) ئەو بیـرۆکـەیەیە، ئەو دەسـتـەو گـرووپە ڕێکدەخـات بۆ ئەوەی لەدەوری ئەو بە سـالاچووە کـۆ ببنەوە. ئەو تیـرەگـەراییـە، دەشێت ئایینێکی تازە، یان یاسـایەکی تازە، یان دابونەریتـێکی تازە بێت. هەر لەساتەوەختی گۆڕان و چوونە نێو قۆناغی (دەوڵەتەوە) کۆمەڵگەی دەشتەکی پەیڕەوی لێ بکات.

ئـەو پێـــویست بوونـە بـەو بەســـالاچووە، یـان دەسـتـەودایەرەو تیـرەگـەراییـە، دەبێت پێـویسـتـییـەکی ناوخۆیی زۆر پێـویست بێت و لە پێـداویسـتـییـەکـانی خودی (دەشـتـەکـییـەوە) سـەرچاوەی گرتبێت. نەک لە دەسـەلاتێک، یان هێزێکی دەرەوەی ئەو دەشـتـەکـییـەوە سـەپێنرابێت. ئەوە بەسـالاچووەکـەو دەسـتـەودایەرەکـەی پێـویسـتـیـان بەچل سـاڵ شـتێک زیاتر، یان کەمـتر کـات هەیە، بۆ جـەنگ کـوشـتـار و هەوڵدان و خـەبات بۆ بڕوا هێنان بە بیـروباوەڕەکـەیان، یان هەرچی ناوێکی تری لێ بنرێت تا بتـوانن خـۆیان بگۆڕن لە دەشـتـەکـییـەوە بۆ(دەوڵـەت). کـــاتـێـک دەوڵـەت دادەمـــەزرێـت (بەسـالاچوو)ـەکە دەبێتە سـەرۆک، یان پاشا، یان میری ئەو دەوڵـەتە، یـان هەرنـاوێکی تر کـــە بۆ خـــۆی هەڵدەبژێرێت. دەشێت (دەستەو دایەرەکەشی) هەرناوێک بۆ خۆیان هەڵبژێرن، حزب، یان کۆمەڵە، یان بزووتنەوە، یان هەرچی ناوێکی تر.

ئەوکـات (تیـرەگـەرایی) دەبێتـە یاسـاو سـیسـتـمی دەوڵەتی تازە و دەشـێت ناوی تر هەڵبگرێت، بۆ نموونە ئایینی، یان نەریتی، یان دەسـتـووری، یان هەر نـاوێکی تر.

لەبەر ئەو ڕۆڵە مـەترسـیـدارەی لە قـۆناغی دواتردا دەیبینن، دەبێت زۆر بە دیقەتەوە لە تاکەکانی ئەو دەستەو گـرووپە بڕوانین. کـاتێک دەچینە قـۆناغی دەوڵەتەوە دەبینین دەسـتـەو دایەرەی بەسـالاچوو کەسـانی ئاسـایین و زۆر لە کەسـانی تری کۆمەڵگە جیـاواز نین. هەر ئەوەندە نەبێت بڕوایان بە بەسـالاچوو هێناوەو یەکـەم کـەس بوونە لەدەوری کـــۆبوونەتـەوەو لە پێناو ڕزگـــارکـــردنی کـۆمـەڵگەکـەیان لە قۆناغی دەشـتـەکـییـەوە بۆ قـۆناغی بەدەوڵەت بوون لە تەکیدا جەنگاون و خەباتیان کردووە.

ئیبنو خەلدوون

هەموو ئەمانە بەهایەکی ئیعتیباریان دەداتێ و وایان لێ دەکات لەکەسانی تر زیاتر لە (بەسالاچوو)ـەکە، یان سەرۆکی دەوڵەت نزیکترین. ئەمە هەموو ئیمتیازەکانیانە کە لەوانی تر جیایان دەکاتەوە. کەوا دەکات سوڵتان، یان هەر ناوێکی تری لێ بنرێت، وەزیر و ڕاوێژکار و ئاچودان و دەسـتـوپێـوەندەکـانی خۆی لەمـانە هەڵبـژێرێت وەک لە کـەسـانی تر. پلەو پایەیەکـیـان دەدرێتێ بەرزتر لە پلەو پایەی خـەڵکانی تر و کـەمـتـر لە پلەو پایەی خـودی سوڵتان. کاتێک دەوڵەت دروست دەبێت، دەست دەکات بە نەهێشـتـنی زوڵم و زۆر و گـەڕاندنەوەی مـافـەکـان بۆ خاوەنەکانیان. ئا لەم قۆناغـەدا یەکەمین ناحەزی ئایینده بۆ دەوڵەت دروست دەبێت، کە دەشێت تێیاندا کەسانێک هەڵکەوێت لە داهاتوودا دژایەتی دەوڵەت بکەن.

هەنگاوی دووەمی ئەم قـــۆناغـــە.. بڵاوبوونەوەی خوێندەوارییـە لە نێـو خـەڵکدا، بەتایبـەت لەنێـو چینی گـەنجـان لە پێناو بەهێـزکـردنی بنەمـاکـانی دەوڵـەتدا، بۆ ئەوەی چینی کـرێکاران و پیـشـەوەران تێـیـاندا دروست ببێت تا بتوانن کارگەو پیشەسازییەکان دابمەزرێنن، لە پێناو دابینکردنی پێداویستییەکانی کۆمەڵگە لە هەموو جـۆرە کـالایەک، لەلایەکی تریشـەوە دەبێـتـە هۆی بەدەستهێنانی سەرمایەو دەرامەت بۆ دەوڵەت و تاکەکان. خەڵکی تێر دەبن و گرنگی بە تەندروستی دەدرێت و دڵ ئارام و جێگیر دەبن، ئیتر خەڵکی کۆچەری و دەشتەکیی

خۆیان لە بیر دەکەن و دەکەونە سەر نازو نیعمەتێکی تازە.

لەم قۆناغەدا دامودەزگاکانی دەوڵەت بنیاد دەنرێن و بە قسەی ئیبنو خەلدوون (کۆشکی سوڵتان) کە زۆر لە کۆشکەکانی دارودەستەکەی جیاوازە و بەرزترین کۆشکی وڵاتە دروست دەکرێت. کۆشکەکانی دارودەستەکەشی لەکۆشکەکانی گشتەی خەڵکی بەرزتر دەبن. هەندێک لەگشتەی خەڵکیش زۆر دەوڵەمەند دەبن و هەوڵ دەدەن (کە ئەمەش سروشتی مرۆڤە) دەست بگرن بەسەر ئەوەی حەزی لێ دەکەن و مافی ئەوانی لەسەر نییە، بەڵام ئەمەیان چۆن بۆ دەکرێت؟ هەڵبەت بەهۆی پارەوە.

ئەی ئەو پارەیە دەدەن بەکێ؟ دەیدەن بە دارودەستەکەی سوڵتان، کە ئەوانیش لەلای خۆیانەوە خەریکی خۆ دەوڵەمەندکردن و بینای بەرز و خۆ نزیک کردنەوەن لە سوڵتان، بۆ ئەوەی زووتر بگەنە مەبەست، ناچارن دەست بکەن بە بەرتیل خواردن.

بەرتیل وەرگرتن لەم قۆناغەدا هەنگاوی ژمارە یەکە بۆ سەرەتای ڕووخانی دەوڵەت، چونکە بەهۆی بەرتیلەوە مافەکان دەفەوتێن، ون دەبن، هەرکاتیش مافەکان ون بوون، بەرژەوەندییەکانیش تێکدەچن، هەرکات بەرژەوەندییەکانیش تێکچوون، خۆشگوزەرانییەکان کەم دەبنەوەو هەژاری زۆر دەبێت، کاتێکیش هەژاری زۆر دەبێت، نەخۆشی بڵاو دەبێتەوە و تەندروستییەکان تێکدەچن، ئەوکات دەست دەکرێت بە دەستدرێژی کردن بۆسەر حاڵ و ماڵی گشتی و هەرچی دامودەزگاکانی دەوڵەت و قوتابخانەو نەخۆشخانەکانە دەست بە داڕووخان دەکەن و بەهای دراو دادەبەزێت و کۆمەڵگە لە گەشەکردنەوە بەرەو داڕووخان دەچێت.

لەولاوە بەپێچەوانەوە، لەهەمان ئەو ماوە زەمەنییەدا، دەست و پێوەندی سوڵتان تادێت کێبەرکێکانیان لەنێو خۆیاندا زیاتر دەکەن، تا کامیان لە سوڵتان نزیکتر بێتەوەو کۆشکەکانیان بەرزتربکەن، تەنانەت تا ڕادەی بەرزتر لە کۆشکەکانی سوڵتان.

تا ڕۆژێک دێت سوڵتان دەبینێت حاڵی کۆمەڵگە زۆر خراپ تێکچووە و سەری سوڕ دەمێنێت، لەوەی هەندێک لەدارودەستەکەی لە کۆشک و تەلاردا خەریکن وەک ئەویان لێدێت. ئا لێرەدا سوڵتان لەخۆی دەترسێت نەوەک یەکێک لە دارودەستەکەی بیرووخێنێت و بچێتە سەر کورسی دەسەڵاتەکەی، ئەوکات دەشێت سوڵتان لەژیانیدا خراپترین بڕیار بدات، کە ئەویش لە ناوبردنی دارودەستەکەی و نزیک کردنەوەی ئەوانەیە کە ئیبنوخەلدوون پێیان دەڵێت مەوالی (خزمەتکار).

کاتێک تاکەکانی خێڵ لەسەروبەندی تێکچوونی کۆمەڵگەدا پلەو پۆست وەردەگرن. پێویست دەکات لە یەک کاتدا دوو ڕۆڵ ببینن، یەکەم : چاکسازی کۆمەڵگەو ئەوی تریش: بنیادنانی شکۆمەندی کەسیی خۆیان.

ئەمانە بنیادنانی شکۆمەندی کەسیی خۆیان، لە کرداری چاکسازی کۆمەڵگە بەلاوە گرنگترە، بۆیە لە پێناو شکۆمەندی خۆیاندا، ڕۆڵی تێکدەرانەی گەورە دەبینن لە ژیانی کۆمەڵگەدا. وەک لەو تێکدانەی ئەندامانی حزبێک دەیبینن.

بەو جۆرە دەبینین ئەوەی لە دەستی (دەستەو گرووپ) ڕزگاری بووە، لە دەستی (خزمەتکار) ڕزگاری نابێت. ئەوکات داڕووخانی خێرا دەست پێ دەکات بە دابەزینی کۆمەڵگە بۆ نزمترین ئاستی خۆی. تا وای لێ دێت کەمترین بنەماکانی کۆمەڵگە نامێنن. ئا لێرەدا ئیبنو خەلدوون پێشبینی یەکێک لەمانەی خوارەوە بۆ کۆمەڵگە دەکات:

- پەتایەک کە زۆربەی خەڵکی دەکوژێت و کۆمەڵگە دەگەڕێنێتەوە سەردەمی یەکەم جاری دەشتەکیی.
- لافاوێک کە وڵات دەخنکێنێت و دەیگەڕێنێتەوە بۆ یەکەم جاری سەردەمی دەشتەکیی خۆی.
- کۆمەڵێک پەیدا دەبن داوای ئەو مافانەیان دەکەن، کە دەوڵەت لە ساتەوەختی دامەزراندنییەوە لێی زەوت کردوون، بۆیە هێزێک دروست دەکەن بتوانێت دەسەڵات بڕووخێنێت و کۆمەڵگە لەسەر یاسایەکی تازە ڕێک بخاتەوە.
- لاواز بوونی دەسەڵاتی ناوەندی سوڵتان، بەڕادەیەک هەرێمەکان دەتوانن لێی جیا ببنەوە و حکوومەتی خۆیان دابمەزرێنن و دەستوور و یاسای تایبەت بە خۆیان هەبێت.
- ئەگەر هیچ کام لەمانە ڕووی نەدا، دەوڵەت هێندە لاواز دەبێت، دەشێت لەلایەن وڵاتێکی داگیر کەرەوە، داگیر بکرێت و حکوومەتەکەی بڕووخێندرێت و دەست بەسەر هەرچی خاک و ئاو و خێر و خێرات و چارەنووسی خەڵکەکەشیدا بگیرێت.

سەرچاوە:

المنارات، ژمارە (٢٩٥٣)، چوار شەمە ٤ک ١- ٢٠١٣.